

Villiöröm, villibánat

■ GISL-2; GISELLE@CSABAI.MPEG.HU ■

Atöbb mint százhatvan éves színházi pletyka szerint Théophile Gautier, a *Giselle* szövegkönyvírója szerelmes volt Carlotta Grisibe, Párizs ünnepelt primabalerinájába, és azért helyezte a balett második felvonásának helyszínét villiktől hemzsegő éjjeli temetőkertbe, mert az imádott hölgy szépségében az akkori divattrendhez igazodó, csodálatos holdfényes éjszakában akart gyönyörködni. Akár így volt, akár nem, a híres költő a villiötletével kora és a jövő századok több száz koreográfusát és balettmesterét megihlette.

Az 1841-es ősbemutatót Jules Perrot, a párizsi opera balettmestere koreografálta, akinek az említett csillag, Carlotta Grisi tanítványa, műzsája és szerető hitvese volt. A premiéren Grisi és Perrot táncolta a két főszerepet, Gautier a nézőtérrel gyönyörködött a látványban. A misztikus, tündérszerű lények színpadi megjelenése Párizsban valóságos divatőrületet robbantott ki. A villiket nem Gautier találta ki, csupán felfedezésük a költő érdeme, akinek Heinrich Heine személyében kitűnő ötletadója is volt. A német romantikus poéta párizsi tartózkodása alatt mesélt költőtársának a villikről, akikre szlovák eredetű osztrák balladákban talált. Villik régóta léteznek az európai kultúrtörténetben; e lények kesei leszármazottjai a Homérosz megénekelte sziréneknek, rokonai minden lidérces, koboldos, tündéres és boszorkányos történet misztikus szereplőinek, a balettszínpadokon leginkább driádokként, szilfidekként és elvarázsolt hatványlányokként jelennek meg még ma is, az irodalomban pedig olyan híres egyedi példányuk vált halhatatlanná, mint Heine Loreleye. Shakespeare is – a maga módján – megéneklé őket CXXXV. szonettjében: „Villik rajzanak körül, száz lidérc, / villik, szélelyek, vágy, kéj, ezer álom.” (Szabó Lőrinc fordítása)

Gautier balettszínpadra írt történetének villije fiatal lányok, akik meghaltak az esküvőjük előtt, és nyugodni nem tudó lélek-ként sírjukból éjjelente kikelve eljárják mennyasszonytáncukat. Az arra tévedt férfiakat elfogják, és halálra táncoltatják. Kis híján így jár az álrühában parasztlányokat hódítgató Albert gróf is, akibe az első felvonásban a törékeny Giselle beleszeret. A férfit lelkiismeretlenség hajítja az éjjel veszélyes temetőbe, hiszen könnyelmű szeszélye okozta a tiszta szívű lány halálát. A lány, akinek elpusztíthatatlan szerelme a síron túl is él, kedvese védelmére kel. Albertnek különleges erőt kölcsönöz a lány megható szerelme, hajnalhasadtáig győzi a táncot, a gonosz villiknek vissza kell térniük sírhelyükre, és a gróf megmenekül.

A történet az elmúlt másfél évszázadban számos táncalkotót a darab felújítására vagy újraértelmezésére készítetett. Persze nemcsak a (ma már nem is) izgalmas eseménysor, hanem a klasszikus *Giselle*-jelenség varázsa is inspiráló tényező. A pályáján balerinaként indult, mára a modern táncszínház kiemelkedő alkotójaként világhírűvé vált Pina Bausch többször nyilatkozta, hogy soha nem lett volna modern koreográfus, ha alkalmas a klasszikus *Giselle* címszerepének eltáncolására. Nyilatkozata korrekt és sokatmondó. Van, akit a szerep nyűgöz le, van, akit a villik, és van olyan koreográfus is, aki a történettől elvonatkoztatva az érzésvilágot igyekszik korszerűsíteni, a kor igényelte színpadi környezetben megjeleníteni. A Nemzeti Táncszínházban bemutatott két, egymástól eltérő felfogású *GISELLE*-változatban a három indítéknak az alkotókra jellemző, egyéni keveredése figyelhető meg.

A Budapest Táncszínház *GisL-2*-jének főszereplői mai villik. Fital balerinák, akik már többször „meghaltak” (a színpadon és a próbákön) az esküvőjük előtt. Menyasszonytáncra talán sohasem lesz alkalmuk, mert életüket hivatásuknak szentelték. Elmulasztott menyegzői táncukat nap nap után eljárák az előadásokon és a próbateremben. Balettegyüttesben ezerszeres nagyításban élhető át megannyi villiöröm és villibánat. Az izraeli Amir Kolben koreografálta egyfelvonásos balett mindkettőből bőséges ízletőt nyújt. A darabban különböző hangulatú képek keverednek, a humorost gyakran követi tragikus, több jelenetben tánc és próza felesel egymással, a privát élet önfeledt, játékos pillanatai sokszor átmenet nélkül csúsznak át az önsanyargató gyakorlatok és fegyelmezett összpontosítást követelő előadások drámai perceibe. Többször nem tudható pontosan, hogy magánéleti konfliktusok keltette indulatok gerjednek-e a kulisszák mögött, vagy már a világot jelentő deszkán zajlik az előadás. Az alkotó ezzel valószínűleg azt akarja bemutatni, hogy a táncosok életében a két közeg hermetikusan nem választható el. Az értelmezésben segítséget nyújtanak a táncnyelv-váltások és a kellékhasználat. Nyilvánvaló, hogy a hordozható balettrudak keretezte térben játszódó események a tréning történései, míg a tapsolós, mondókázós, doboló babás játékok színtere az öltöző vagy a magánélet más (játészó)tere. Ennek ellenére a *GisL-2*-ben ábrázolt események helyszíneinek meghatározása és mechanikus szétválasztása a koreográfus feltételezett szándékával ellenkező, téves felfogást eredményezne. Ugyanis nemcsak a táncosokra jellemző, hanem általában is igaz, hogy a színpadi történetek az egyes emberben a hétköznapokban megélt saját élettényekkel párhuzamba rendeződhetnek, keveredhetnek. Balettegyüttes esetében ez látványosan bemutatható.

A koreográfus használta táncnyelv a gyakorlatokon és az „előadásokon” egyaránt a klasszikus balett elemeiből épül fel. Az egyéb helyszíneken használt mozgásnyelvbe különböző stílusok vegyülnek, előfordul, hogy dzsesszbalett keveredik folklórelemekkel. Néhány jelenetben a mozgás mellett a verbalitás is főszerepet kap. A színházterembe belépő nézőt nyitott függöny fogadja. A színpadra táncosok érkeznek, melegítenek, időnként egy-egy kiválik közülük, és a színpad elején elhelyezett padra leülve megszólal. Elkezdődött? Rossz helyre jöttem? Lekéstem? – kérdezzetik, elindítva ezzel az előadás–privát élet kettőssége körül folyó játékot. Az összképet látványtechnikai eszköz színesíti: a színpadtér mennyezetén függő, előre megdöntött digitális jelfogó lemezen videovetítés követhető. Az est egyik megható pillanatát ez az eszköz közvetíti. A lányok a színpad szélén egy gyertyához mennek, és lángjukban fényképeket gyújtanak meg. A videokamera közéről veszi a fellángoló, majd elhamvadó képeket, látványuk fönt kivétíve rögtön megjelenik. A villik múltjuk egy-egy darabját égetik el, magukról készült felvételeket, van köztük gyermekkori is. A villiállapot előfeltétele a szakítás a múlttal. Gautier-nál ez egyszerűen az elhalálozás. Kolben balettjében a villivé vált lányok azért kényszerülnek a szakításra, mert a táncospályát választották.

A történet néhány fejezete szimbolikus helyen játszódik. Ilyen a színpad hátsó részén elhelyezett akváriumszerű dobozkeret, amelyben kiemelkedő színvonalú, különleges táncok látható.

Az egyedüli férfi szereplőként színre lépő táncos a kiválasztódott lánnyal akrobatikus elemekkel dúsitott viaskodó *pas de deux*-t mutat be, amelynek hatását az expresszív, dobokkal szagatott énekzene megsokszorozza. Nehéz megmondani, ki ez a férfi. Lehetséges, hogy a minden idők balettvillijei által vágyott Albert gróf, például a balettigazgató, a koreográfus vagy a balettmester. Érkezése feldúlja a villikompánia életét. Távozta után intenzív balett-tréning kezdődik (talán az „előadás” kezdete közeleg), a gyakorlat erőteljes mozdulatokból felépített ösztánccá szélesül, amelyben a villik transzba esett boszorkánnyokká változnak (ügylehet, ez már az „előadás” maga: a villik misztikus menyasszonytánc). A felfokozott hangulat két villi párviadalához vezet, amelyben az egyik meghal, de hamar feltámasztják. Talán ez már az „előadás” után

A középpontban Giselle szenvedéstörténete áll, noha rideg, abszurd környezetben játszódik, katartikus élményt nyújtva jeleníti meg a tragikum szépségét. Ennek sikerét segíti az átgondolt dramaturgiai szerkesztés, amely összefüggő láncolatrá fűzi a történeteket, és értelmezhető egészzé kerekíti az alkotást. Ez közel sem jelenti azt, hogy Csabai ezúttal hagyományos, cselekményes balettet koreografált. A lélek belső gyötrődéseit nem konkrét helyszíneken zajló reális cselekedetekben, hanem szimbolikus terekben, szürreális asszociációk szülte, különös tárgyak között, jelképes tettekkel mutatja be. A darab egymást követő képei nem statikusan tárják fel a lélekállapot egy-egy megragadott pillanatát, hanem a főhős érzés- és gondolatváltozásainak folyamatát teszik láthatóvá. Ez az előadás is bizonyítja, hogy a tánc nyelvén, konkrét

A Budapest Táncszínház GisL-2 című előadása

Kanyó Béla felvétele

történet. Nem lehet ugyanis pontosan tudni, hol húzódik a valóság és a művi világ közötti határ. A tetőpont után a villilányok közös, megbékélő táncba rendeződnek, amelyet egy férfi meghitt közelségből érkező énekhangja kísér. Az *Óz, a csodák csodájának* híres, vihar utáni szivárványról szóló betétdalát énekli.

A *GisL-2* értékes, figyelemre méltó táncszínházi alkotás. A Földi Béla vezette Budapest Táncszínház társulata (amelynek tagjai folyamatosan cserélődnek) Raza Hammadi *Európaija* után ismét látványosan bizonyította, hogy színvonalasan tudja tolmácsolni az európai modern tánc élvonalába tartozó alkotók műveit.

A Csabai Attila Társulata (KOMPMÁNIA Ex) saját forrásból merít. A *GISELLE@CSABALMPEG.HU* című *Giselle*-változat koreográfusa és főszereplője maga az együttesvezető, Csabai Attila, aki modern színpadi környezetben Gautier történetétől elvonatkoztatott, korszerű érzésvilágot igyekszik bemutatni. Csabait láthatóan a szerep, a Giselle-alakítás lehetősége is lenyűgözi. A darab – ellentétben a *GisL-2*-vel – könnyed, játékos humort nem tartalmaz.

történetmesélés nélkül is lehet pszichés folyamatokat dramaturgikusan ábrázolni.

Az első felvonás egy könyvtári olvasóteremre emlékeztető helyiségben játszódik. Hét egyszerű íróasztal és szék félkörében, középen áll a nyolcadik (ugyanolyan) bútoreggyüttes, amely mellett jókora fürdőkád hivalkodik, irreálissá változtatva a berendezést. Csabai Attila Giselle-ként a kád szélén ül, és ollójával papírlapot vagdos, majd nyakláncát, amelyhez érzelmileg erősen kötődik, a szétvágott levéldarabkák után, a vízbe hajtja. Már az első pillanatokban kiderül, hogy nem jár jól az a néző, aki – önmagában – a darab minden történéséhez konkrét magyarázatot akar fűzni. A produkció sokrétű, egyéni értelmezésre kínál lehetőséget, úgy, hogy meghatározható kiindulópontot és végig kézben tartható Ariadne-fonalat is mellékel hozzá. Hamar kiderül az is, hogy az alkotó a modernség ígézetében nem lerombolni és eltüntetni akarja a XIX. századi Giselle-előzményt, hanem szabadon és egyénien újraértelmezi azt. Szándéka nemcsak hogy megengedett, hanem

Giselle@csabai.mpeg.hu

Koncz Zsuzsa felvétele

kívánatos és elvart is, különösen ha értékes alkotás születik, és ha a nézőt úgy vezeti végig a műszelzés folyamatának labirintusán, hogy közben – a korrektség jegyében – mindenki számára megteremti-megengedi az értelmezés szabadságát. Az úgyszólván titok marad, hogy az alkotó mikor mire gondolt, mit érzett (ha ez verbálisan megfogalmazható volna, úgy érzéseit nyilván nem megkoreografálni akarná), de a műélvezet aktusa akkor is végbemegy, ha az alkotás észlelete a befogadóban szabad, csak saját maga által értelmezhető asszociációkat hív életre.

A címhez képest némileg ellentmondó, de igazán nem zavaró, hogy az e-mailezés korában a bonyodalom Puskin *Anyeginjére* emlékeztetően hagyományos levélben érkező információk körül bontakozik ki. Nemcsak Giselle élete kötődik szorosan az újonnan érkező és a megőrzött régi levelekhez, hanem az olvasóterem többi furcsa lakójának is lételeme az olvasás. E lények Chaplinéhez hasonló (férfi)frakkba felöltöttetett álarcos lányok, viselkedésük alapján már első felvonásbeli megjelenésükkor is villiknek gondolhatja őket az ember. Annál is inkább, mert két pribékvilli is folyamatosan jelen van, akik egyértelműen emlékeztetnek az eredeti szövegek két (női) villijére, annak ellenére, hogy Csabainál férfiruhába öltöztetett férfiak szerepelnek, akik – Gautier koncepciójával ellentétben – már az első felvonásban is láthatók. Giselle-t életében (az első felvonásban) és halála után is (a második felvonásban) villik veszik körül. A létezés abszurd, de reális és a halál utáni lét irreális színtere között az ő szempontjából nincs lényeges különbség. Mindkét helyen magányos, szenved, és szeretetre vá-

gyik. Amikor a második felvonásban egy fehér ajtón át a fehér villik uralta másvilágba lép, a fehér frakkot viselő pribékvillikkel próbál kapcsolatot teremteni. Magányát is oldaná, de a két férfi társaságát elsősorban azért keresi, mert a múltjára emlékeztetik. Giselle-nek fontos a múlt, amely – az első felvonás alatt – szétvágott, elvesztett vagy erőszakkal elvett levelekben és a papírról leázó sorokban semmisült meg. Ebben a múltban bujkál valahol Csabai Attila Giselle-jének rejtélyes Albert grófja. Ez az álruhás gróf azonban nem konkrét valaki, az is lehet, hogy nem egy, hanem több személy, lehet, hogy nő vagy női ruhába öltözött férfi. Bárki az, lényege, hogy Giselle-hez tartozik, csakis az övé, olyan valóságos ember vagy érzelmi-gondolati teremtmény, amelyet minden ember szeretne magának, amilyenre Giselle is vágyik. Lehet ez az el nem múltó szerelem, a hű vagy hűtlen társ, a meghalt kedves emléke vagy a megfogalmazhatatlan, örök emberi vágy.

Csabai Giselle-jének villikörnyezete mindkét felvonásban idegen és ellenséges. Az olvasótermi álarcos lények látszólag Giselle-hez hasonlóan élnek, de lelketlenek, gonoszak és buták. Ők is örülnek, ha levelet kapnak, olvassák, rejtegetik, de Giselle mélyebb érzéseit képtelenek megérteni. Leülnek zsupagzni a két pribéktől kapott kártya(levél)lapokkal, miközben Giselle a fürdőkád vizében csapkodva, kétségbeesetten keresi szétvágott levele papírfecnijeit, széthulló múltjának eltűnő darabkáit. A villik fokozatosan ellenségessé válnak. Eleinte a Giselle-lel közösen bemutatott ösztáncaik arra engednek következtetni, hogy mindannyian egy ismeretlen erők által irányított világ azonos sorsú alattvalói. Később kivetik

maguk közül az egyéniségét (identitását?) őrző, elszürkülni nem akaró Giselle-t. Az alapkonfliktusra a jelzésértékű kosztümök látványa mellett (Csabai hosszú parókát és romantikus női ruhát visel) a koreográfia világít rá. A hatásos, expresszív ösztáncokban Giselle és a hét villi egyszerre, pontosan ugyanazt a koreográfiát táncolja, a közös táncok után viszont élesen eltér egymástól a főszereplő és a kar mozgásanyaga. Csabai szólóiban különösen szépen mozgatja a karját, finom gesztusokat alkalmaz, karvezetési érzékenyen váltanak át a dinamikusból a puhába. Vele ellentétben a frakkos villik néha trampli manócskákra vagy esetlen pingvinekre emlékeztetnek. A felvonás végén tettekben is megnyilvánul az ellenségeskedés: a villik agresszív asszisztálása mellett a két pribék földre gyűri a tébolyultan őrjöngő, levelét védelmező Giselle-t.

A második felvonás fehérsége a túlvilág vagy mennyország mellett a romantikus balettek híres „fehér képeire” is utal: ezekben mutatják be hagyományosan divertissement-szerű táncaikat a fehérbe öltöztetett misztikus lények. Csabai második felvonása is misztikus hangulatban kezdődik, de hamar bizarrá változik. A színpad hátsó részét uraló diagonális kifutóra hosszú fehér kabátot viselő manókenszerű villik érkeznek. Kabátjuk alatt véres (egy szál) kötényt hordanak, amikor leveszik a felső ruhát, testük hátsó része csupasz. Groteszk balettparódiát adnak elő, közben késes öngyilkolás gesztusait mímelik. A magányosan érkező Giselle nem sokat törődik új környezetével, igaz, számára – egészen a felvonás végéig – nem sokban különbözik az előzőtől. A villiljelenség radikalizálódásához hasonlóan fejlődik Giselle jellege is: az első felvonásban még csak tételődő, elkülönülésre hajlamos egyéniség, a másodikban feltárja exhibicionista jellemvonásait is. Többször a jelmez és viselője eltérő nemiségét élesen hangsúlyozó, de nem ízléstelen ruhakölteményben jelenik meg csak azért, hogy lassan végigvonulhasson benne a színpadon. Zavarba ejtő lenne a látvány, ha ezek a lassított átsuhanások nem emlékeztetnének Gautier–Perrot–Grisi villi Giselle-jének színpadi átvillanásaira. A villikar következő, immár operakórúst paródiázó énekes jelenete viszont a parttalan ötletszerűség látszatát kelti. A felvonás második felében néhány percre úgy tetszik, mintha fogyóban lenne az élményanyagból táplálkozó művészi invenció és a darabot a kritikus pontokon is összetartó alkotói következetesség. Az előadás azonban nem hullik szét, hanem szerencsésen eljut a rövid függönyleeresztéssel elválasztott utolsó képig, amelynek gazdag gondolatisága és megkapó líraisága feledteti a felvonás rövid döccenőit.

Giselle a végén megtalálja nyughelyét. Fehér szobabelsőben látható, amelynek tetején ferde léckereszt utal a XIX. századi *Giselle* temetőkertjének sírkeresztjére. Csabai Attila kétfelvonásos lírai önvallomása végén Giselle-ként háttal a nézőternek, a legszebb jelmezében, harmóniát és megnyugvást árasztó könnyedséggel, poétikusan, szinte lebegve mozog. Lehajol, felegyenesedik, leguggol, feláll: falról hulló ollókat szedeget fel és rak helyre. A túlvilági büntetés hozta meg számára a megnyugvást. A céltalan tevékenységben megtalálta létezése értelmét. A leggyilkosabb szerszámot rendezgeti: a vágóeszközt, amellyel megsemmisítette a múltját. Ám ugyanakkor az olló az egyetlen olyan tárgy is, amely ébren tartja emlékezését, mindenkori tudatállapotát összeköti énje megtalált és az örökkévalóságban már vállalható-örizhető titokdarabjával. A titok nem más, mint minden villi saját Albert grófja. Aki lehet konkrét személy, hűtlen kedves, valamilyen élőlény, tárgy vagy fogalom. Lehet akár az önismeret bátorsága és a vágyakozás képességének öröme is.

A titokzatos Albert grófok és villilények között William Shakespeare idézett szonettje végén végre felfedezhető egy konkrét, de mégoly titokzatos villiszemélyiség: „A tenger, csupa víz, beveszi drága / kincseihez a harmatot s esőt: / fogadj be, villik, tündérek világa, / fogadd be a megkésve érzéket! / Kedveseidet kínozni nem illik: / fogd mindet egybe, átölelve Willyd.”

GISL-2
(Budapest Táncszínház, Nemzeti Táncszínház)

ZENE: Ein Stuerzende Neu Bauten, J. S. Bach. MŰVÉSZETI VEZETŐ: Földi Béla. KOREOGRÁFUS: Amir Kolben. ELŐADJÁK: az együttes művészei.

GISELLE@CSABAI.MPEG.HU
(Csabai Attila Társulata [KOMPÁNIA Ex], Nemzeti Táncszínház)

DRAMATURG: Lökös Ildikó. LÁTVÁNY: Csabai Attila. DÍSZLET: Bedöcs Imre. KOSZTÜM: Xabay team, Völgyes Vali. GISELLE-KOSZTÜMÖK: Fehér Erika. HANGUTÓMUNKA: Stúdió mixed (B) „seventy three”. HAJ, SMINK: Lime Stúdió. KOREOGRÁFIA, ÖTLET: Csabai Attila. ELŐADJA: Báder Nikolett, Csabai Attila, Domokos Flóra, Duda Éva, Gresó Nikoletta, Miriam Friedrich, Szabó Csongor, Szenczi Fruzsina, Scheer Magda, Szász Dániel, Petyi János, Pintér Gábor.

Szeretnénk Önt is olvasóink táborában üdvözölni, egy viszonylag szűk, ám rangos szellemi kör tagjai között. Szerzõink, akikkel a lap olvasása révén megismerkedhet, a kortárs irodalom, publicisztika és grafika élvonalbeli képviselői.

Pénteken keresse az újságárusoknál, vagy fizessen elő az ÉS-re!

Előfizetési díj egy évre: 11 300 Ft, fél évre: 6300 Ft, negyedévre: 3366 Ft

Megrendelem az ÉS-tpld.-banidőtartamra.

Kérem, küldjenek részemre előfizetési csekket.

Név:.....

Cím:.....

A megrendelőszelvényt kitöltve küldje vissza címünkre: 1089 Budapest, Rezső tér 15.

Tel.: 303-9211, Fax: 303-9241

ELŐFIZETŐI FELHÍVÁS

Egy évre 3000 forintért fizethető elő a SZÍNHÁZ.

Előfizethető a Budapesti Postaigazgatóság kerületi ügyfélszolgálati irodáinál, a hírlapkézbesítőknél és a Hírlap-előfizetési Irodában (HELIR) Budapest, VIII., Orczy tér 1.
Levél cím: HELIR 1900 Budapest, e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; vidéken a postáknál és a kézbesítőknél.
Pénzforgalmi jelzőszám: 11991102-02102799-00000000, illetve a SZÍNHÁZ szerkesztőségében (1126 Budapest, Németvölgyi út 6. III. 2., tel.: 214-3770) személyesen, valamint telefonon vagy átutalással (10402166-21624669-00000000)